

Katja Križnik, Irena Potočnik

Dom upokojencev skozi analizo totalne institucije

POVZETEK

V prispevku je prikazan pogled na delovanje Trubarjevega doma upokojencev z vidika totalne institucije. Domovi za upokojence stanovalcem želijo ponuditi občutek domačnosti, vendar jim pravila hišnega reda to največkrat onemogočajo. V institucionalnem varstvu so starostniki redko samostojni, kot bi želeli biti, ne odločajo po svoji volji, odvzet jim je velik del avtonomije. Prikazan je pojem totalne institucije, avtonomije in mortifikacije. Uporabljeni so bili sekundarni viri zbiranja podatkov, ki so pokazali elemente totalne institucije že ob sprejemu starostnika v dom (administracija, oštevilčenje, nastavitve osebne kartoteke in predaji vse osebne dokumentacije). Element totalne institucije je enoličen potek dnevnega ritma, ko urnik in seznam dejavnosti predpisuje življenje, v katerem je zelo malo prostora za posameznikovo avtonomnost. Stanovalci nimajo enakih možnosti pri nastanitvah: malo je enoposteljnih sob, stanovalac ne more prenesti željene osebne lastnine v dom. Zelo močan element totalnosti je poseg v zasebnost uporabnika pri vsakdanji higieni prostora in osebe ter pri rednih kontrolah sob. Stanovalac se ne more avtonomno odločati o času obrokov in izbiri hrane. Avtonomija stanovalcev se kaže v njihovi pravici do pritožbe po več različnih pritožbenih poteh. Da je dom odprta ustanova izraža že hišni red, po katerem so obiski zaželeni, njihov časovni okvir je sicer določen, vendar pa dopušča tudi možnost podaljšanja, tudi obiska čez noč. Dom omogoča stanovalcu določeno mero avtonomnosti tudi z dovoljenjem, da imamo določene živali. Zaposleni v Trubarjevem domu se trudijo za osebni človeški pristop, ki blaži posledice totalitarnosti sistema na doživljanje stanovalcev domov, njihovih svojcev in oskrbovalcev.

Ključne besede: dom upokojencev, starost, institucija, totalna ustanova, avtonomija, mortifikacija

AVTORICI

Katja Križnik, org. soc.mr., diplomirala na EŠC Višji ekonomski šoli v Celju, smer Organizator socialne mreže, za diplomsko nalogo je analizirala delovanje Trubarjevega doma upokojencev z vidika totalnosti institucije. Po srednji zdravstveni šoli je deset let delala v Zdravstvenem domu Radeče. Aktivno je sodelovala pri realizaciji projekta RRA-Regionalne razvojne agencije za razvoj podeželja: Evropa investira v podeželje – Center za starejše »Dobra energija«. Trenutno je zaposlena v otroški in mladinski zasebni zobozdravstveni ambulanti kot zobozdravstvena asistentka.

Mag. Irena Potočnik, dipl. soc. del., je magistrirala na pedagoški fakulteti, zaposlena je bila na Centru za socialno delo Žalec in Centru za socialno delo

Celje, nazadnje na področju družinske problematike. Je družinska mediatorka in supervizorka s področja socialnega varstva. Predava na EŠC Višji strokovni šoli Celje, smer Organizator socialne mreže. Trideset let je prostovoljka – voditeljica skupin starih za samopomoč in planinska vodnica.

ABSTRACT

Retirement home through the analysis of total institution

The article presents the Trubar's Retirement Home, situated in Loka pri Zidanem mostu, from the point of view of a total institution. Retirement homes desire to offer residents a feeling of homeliness, but house rules often prevent them from doing so. In institutional care, older people are usually not as independent as they would like to be, they do not decide at will, they are deprived of their autonomy. The notion of total institution, autonomy and mortification is presented. A collection of secondary sources of data was used, which showed elements of a total institution already at the admission to the retirement home (administration, numbering, setting up a personal file and handing over all personal documents). The element of total institution is also the monotonous daily routine when the schedule and list of activities prescribe a life in which there is very little room for the individual's autonomy. Residents do not have equal opportunities in accommodation: there are only a few single rooms, the residents cannot bring their personal property to the »new« home. A very strong element of total institution is the invasion of the user's privacy in the daily hygiene and in the regular checks of the rooms. The resident cannot make autonomous decisions about meals, hours to be served and food choices. However, on the other side, the autonomy of residents is reflected in their right to appeal through several different appeal channels. According to the house rules visits are desirable, but their time frame is determined. There is a possibility of visit extension, including overnight. The home rules also allow a certain degree of autonomy to its residents by allowing to have certain pets. The employees of Trubarjev dom strive for a personal human approach, which mitigates the consequences of the total institution system on the experience of the residents of the homes, their relatives and caregivers.

Key words: retirement home, age, institution, autonomy, mortification

AUTHORS

***Katja Križnik**, graduated from the EŠC College of Economics in Celje, as Social Network Organizer. For her dissertation she analyzed the Trubar Retirement Home from the total institution aspect. After high school, she worked at the Radeče Health Center. She actively participated in the project by the Regional Development Agency for Rural Development: Europe invests in rural areas - Center for Older People »Good Energy«.*

Mag. Irena Potočnik, B.Sc. has a master's degree from the Faculty of Education, was employed at the Center for Social Work Žalec and Celje, most recently in the field of family issues. She also works as a family mediator and supervisor in the field of social welfare. She also lectures at the EŠC Vocational College Celje, Social Network Organizer course. She has been a volunteer for thirty years - a leader of self-help groups for good ageing and as a mountain guide.

1 DOM UPOKOJENCEV KOT TOTALNA INSTITUCIJA

Danes družba starostnika poriva v pasivnost, umik iz družbenega življenja ali še huje – v vdanost v usodo in osamljenost. Skuša ga oropati samozavesti in varnosti. Napačne predstave in stereotipi o starejših škodujejo duševni odpornosti starejših ljudi in negativno vplivajo na njihovo življenjsko dobo. Dejansko pa je staranje spreminjanje.

Hojnik-Zupanc (1994) navaja, da je eden od načinov življenja v starosti življenje v institucionalnem varstvu. Te možnosti se poslužuje manj kot 5 % ljudi, starejših od 65 let. Nekateri starostniki se za ta način življenja v tem obdobju odločijo prostovoljno, drugi so v to primorani. Pri vseh, ki se za ta korak odločijo, pa je skupna korenita sprememba v načinu življenja. Institucionalno življenje nikakor ne more nadomestiti življenja v domačem okolju. Čeprav so lahko starostniki o odhodu v dom za starejše v aktivnih obdobjih življenja trdno prepričani, postaja odločitev, ko se ta trenutek približuje, vse težja.

Ob misli na dom za starejše si predstavljamo ustanovo, ki uporabnikom nudi zatočišče, prostor, v katerem se počutijo dobro in varno, kjer čutijo pripadnost in ohranijo svojo zasebnost.

V totalni ustanovi življenje poteka po pravilih in zapovedih ustanove, je prostorsko omejeno in zunaj nje ne deluje ter ne sega v vsa področja življenja. V takšnih razmerah je nemogoče poustvariti družinsko oz. čim bolj domače okolje. (Flaker, 1998, 22; povzeto po Goffmanu, 1961)

Poznamo pet vrst totalnih ustanov:

1. Institucije, ki so namenjene posameznikom, ki niso sposobni samostojnega življenja, a niso nevarni za družbo (domovi za starejše, za invalidne osebe, za zapuščene otroke);
2. Institucije, namenjene posameznikom, ki so lahko nevarni za okolje (psihiatrične bolnice, sanatoriji);
3. Institucije za posameznike, ki ogrožajo družbo (zapori, vzgojni zavodi);
4. Institucije z družbeno koristnim namenom in ciljem (kasarne, internati);
5. Institucije za umik iz družbe (samostani). (Flaker (1998, 19)

Elementi totalne institucije so naslednji (Goffman, 2019):

- Izginotje zasebnega življenja – vse dnevne aktivnosti se dogajajo znotraj institucije.
- Življenje v skupnosti – vsaka dnevna aktivnost se dogaja ob istem času v družbi ostalih varovancev v instituciji.
- Načrtovane in nadzorovane aktivnosti – aktivnosti potekajo po urniku in so nadzorovane s strani osebja.
- Delitev na osebe in varovance – obstaja ostra meja med osebjem z dostopom do zunanjega sveta in varovanci, ki so od njega ločeni. Stiki med obema skupinama so majhni, vsaka skupina ima namreč izoblikovane stereotipe o drugi.
- Mortifikacija jaza – varovanci se srečajo s smrtjo prejšnje identitete. Izgubili so vlogo v širšem svetu, na delu in v družini. To so bile vloge, ki so bile bistvo njihovega občutja, identitete in samospoštovanja.
- Dom, ki povsem nasprotuje definiciji totalne ustanove, je lahko le tisti, kjer je oskrba individualna, kjer lahko stanovalec zapusti dom, kadar hoče, kjer ima možnost, da zaklene svojo sobo, kjer ni čutiti pritiskov po prilagoditvi, kjer se spoštuje pravni status osebe pred prihodom v dom, se starostniku dovoljuje lastna obleka, kjer ni čutiti pomanjkanja perspektive za prihodnost, kjer ni vzvodov za strukturno ali subtilno uporabo moči oziroma oblasti (Mlinar, 2010).

Doma, v katerem ne bi bilo nobene sledi totalne ustanove, praktično ni. Pa vendar opredelitev totalna ustanova za današnje domove za ostarele ni več ustrezna. Ostale so sicer nekatere poteze totalnih ustanov, vendar ne v bistvenih vidikih in v šibki obliki. Močno strinjanje glede opredelitve totalne ustanove je bilo na točki, da se vse tri faze dnevnega ritma življenja dogajajo na istem kraju. Razlogi so v zdravstvenem stanju stanovalcev in ne v ciljih, ki bi jih imela sama ustanova. Značaj totalne ustanove imajo domovi v predpisovanju dnevnega reda, pri pomanjkanju zasebnosti, uniformah zaposlenih in hierarhični ureditvi zaposlenih (Mlinar, 2010).

Dandanes domovi za starejše na nacionalni ravni stremijo k zagotavljanju občutka domačnosti. To je nekakšen trend, ki mu domovi sledijo in zagotavljanje domačnosti drug pred drugim prikazujejo kot konkurenčnost. Dejansko imajo lahko domovi, ki imajo manj elementov totalnosti, konkurenčno prednost.

2 AVTONOMIJA – AVTONOMNOST

Svet Evrope v svojih priporočilih za promocijo človekovih pravic starejših oseb omenja avtonomijo in posebej izpostavlja, da imajo starejši pravico živeti svoja življenja neodvisno, kakor si sami določijo in na samostojen način. Svobodna volja je posameznikova domnevna sposobnost, da lahko svobodno izbira in pri tem nikakor ni omejen, oviran oz. pod pritiskom.

Na ravni Evropske unije pravico do avtonomije določata dve pravno zavezujoči listini:

- Listina EU o temeljnih pravicah nalaga državam članicam spoštovanje pravice starejših do dostojnega in samostojnega življenja.
- Evropska socialna listina govori o pravici starejših do socialne varnosti in jim med drugim zagotavlja svobodno izbiro življenjskega stila in samostojnega življenja v domačem okolju, kakor dolgo želijo in zmorejo.

Mednarodna organizacija Amnesty International je eden najmočnejših glasov za zaščito človekovih pravic. Zavzemajo se za pravice starejših do dostojnega življenja, avtonomije in oskrbe. Starejši kot so starostniki, manjše so njihove psihofizične sposobnosti in prav zaradi nemoči starostniki mnogokrat naletijo na ovire ali težave pri uživanju svojih pravic. Z vidika avtonomije je pomembno, da se starostnikom zagotovi samostojno odločanje o načinu in kraju življenja ter da se jim nudi maksimalna podpora in skrb (Amnesty international, 2019).

3 MORTIFIKACIJA ALI PROGRAMIRANJE

Po mnenju Flakerja (1998) se mortifikacija jaza, ponižanje ali omrtvičenje identitete zgodi postopno, ko posameznik vstopi v ustanovo s svojimi navadami, načeli in prepričanji, ki niso kompatibilni z načeli institucije. Pravila institucije so posamezniku nadrejena. Domače navade, način življenja in posameznikova načela postanejo v ustanovi nepomembni. Civilna družba ostane zunaj ustanove in ravno ta meja oziroma zid posamezniku onemogoča, da bi igral svojo dotedanjo vlogo. Prejšnja vloga se razlasi. Gofman (2019, 65) opisuje 5 načinov prilagajanja življenja v institucijah:

- Situacijski umik, pri katerem gre za umik pozornosti od vse okolice in dogodkov, razen od dogodkov, ki obkrožajo varovančevo telo – minimizacija interakcije. Tovrstna prilagoditev je v praksi pogosto ireverzibilna.
- Infrasingentna drža ali drža nesprejemanja, ko varovanec odločno zavrača sodelovanje z osebjem in tako izziva ustanovo. Kaže trajno sovraštvo do institucije. Gre za začetno in začasno fazo odziva, ki jo varovanec kasneje zamenja s katero drugo.
- Kolonizacija je standardna oblika prilagoditve, ko varovanec sprejme, kar mu ponuja ustanova in postane institucionaliziran. Trdi, da mu lepše še ni bilo nikoli in da bi ostal tudi, ko pride dan odpustitve.
- Spreobrnitev ali prestop, ko varovanec zavestno sprejme drugačno življenje, igra vlogo vzornega varovanca ter se želi poistovetiti z osebjem v njegovi strogosti.
- Drža mirne igre ali cool play - taktika za katero se odloči večina varovancev. Tako imajo največje možnosti, da zapustijo institucijo duševno in telesno nepoškodovani. Varovanci se izogibajo problemom, kar pomeni, da v družbi

ostalih varovancev podpirajo nasprotni odnos do ustanove, v družbi osebja pa se obnašajo prilagodljivo.

Po vstopu v institucijo se po navodilih institucije zgodi cel niz aktivnosti in postopkov, ki so nujni za delovanje ustanove in bivanje v novem okolju. To so zapisi anamnez, fotografiranje, tehtanje, jemanje prstnih odtisov, oštevilčenje, preiskave, odvzemi krvi, popis osebnih stvari in dokumentov, odvzem osebnih dokumentov, slačenje, kopanje, dezinfekcija, striženje, sprejem obleke ustanove, oštevilčenje novih in lastnih oblačil, namestitiv... Tem aktivnostim lahko rečemo programiranje, saj gre za utečen postopek vpliva na posameznika in spreminjanje v objekt. Vse to za namen delovanja ustanove z rutinskimi operacijami (Flaker, 1998, 24; povzeto po Goffmanu, 1961).

Mortifikacija se kaže tudi v nesmiselnih nalogah v ustanovah, vojašnicah, zaporih in norišnicah, pri katerih morajo varovanci sodelovati in so novincem tuje (Flaker, 1998, 25; povzeto po Goffmanu, 1961).

Kontaminacija je prav tako oblika mortifikacije v totalnih ustanovah, vdor v človekovo zasebnost. Mejo, ki jo posameznik lahko postavi zunaj ustanove, da svoje samoobčutenje zavaruje (telo, čustva, misli, lastnina), v totalnih ustanovah mnogokrat prekoračijo. Osebje vsa socialna in emocionalna dejstva popiše, še posebej pa vsa obremenilna. Tovrstna dokumentacija je vedno na voljo celotnemu osebju (Flaker, 1998, 26; povzeto po Goffmanu, 1961).

4 METODOLOGIJA

Z analizo hišnega reda Trubarjevega doma upokoјencev (Priloga 1) smo želeli ugotoviti ali je dom kot institucija totalna ustanova oziroma ali vsebuje elemente totalnosti.

Pri raziskavi smo uporabili sekundarni vir zbiranja podatkov, induktivno-deduktivno metodo ter metodo kompilacije.

Zaradi epidemije covida-19 in zaprtja določenih storitev oziroma dejavnosti po navodilu vlade Republike Slovenije, smo naleteli na določene omejitve pri dostopanju do virov podatkov in na občasno nepripravljenost institucij do sodelovanja, predvsem zaradi močno povečanega obsega dela.

5 NASTOPOV TRUBARJEVEGA DOMA UPOKOјENCEV, LOKA PRI ZIDANEM MOSTU

Zgodovina

Trubarjev dom upokoјencev je oktobra leta 1947 ustanovil takratni Okrajni ljudski odbor Trbovlje. Graščina, ki je bila nacionalizirana, je v začetku nudila zatočišče 80 osebam. Pretežno so jo uporabljali invalidi in brezdomci s področja Zasavja. Sčasoma se je odstotek uporabnikov večal in so potrebe po dodatnih

kapacitetah narekemale širitev in dograditve k obstoječi graščini. Leta 1970 je bil zgrajen prizidek s 50 namestitvami, leta 1976 pa paviljon s 60 namestitvami. Leta 1993 je ustanoviteljstvo z občin prešlo na Republiko Slovenijo (Informativna brošura).

Graščina, v kateri je leta 1947 začel delovati Trubarjev dom upokojencev, sodi kot profana stavbna dediščina med spomenike lokalnega pomena in med nepremično kulturno dediščino Slovenije. Enonadstropni dvorec z mezaninom je bil prvič omenjen leta 1365. Pozidan je bil v 17. stoletju in predelan leta 1880 v tudorskem slogu.

Dejavnosti

Kot je razvidno iz informativne brošure, Trubarjev dom upokojencev izvaja naslednje dejavnosti:

- dejavnost nastanitvenih ustanov za oskrbo starejših in invalidnih oseb,
- drugo socialno varstvo brez nastanitve za starejše in invalidne osebe,
- drugo drugje nerazvrščeno socialno varstvo brez nastanitve,
- dejavnost nastanitvenih ustanov za bolniško nego,
- splošna zunajbolnišnična zdravstvena dejavnost,
- specialistična zunajbolnišnična zdravstvena dejavnost,
- zobozdravstvena dejavnost,
- druge zdravstvene dejavnosti (fizioterapija, delovna terapija),
- gospodarska dejavnost.

Poslanstvo

Poslanstvo zaposlenih v Trubarjevem domu upokojencev, skozi oskrbo in zdravstveno nego, je lajšanje starostnih in zdravstvenih težav in zagotavljanje mirne, varne ter prijetne starosti. Poleg naštetega dom stremi k nudenju in zagotavljanju čim več aktivnosti, ki zadovoljujejo potrebe stanovalcev po samopotrjevanju, sproščanju, veselem in čustveno izpolnjenem življenju. Vodilo doma je odprt in spoštljiv odnos do stanovalcev ter upoštevanje potreb vsakega posameznika v čim večji meri v okviru danih možnosti (Informativna brošura).

Vizija in razvoj

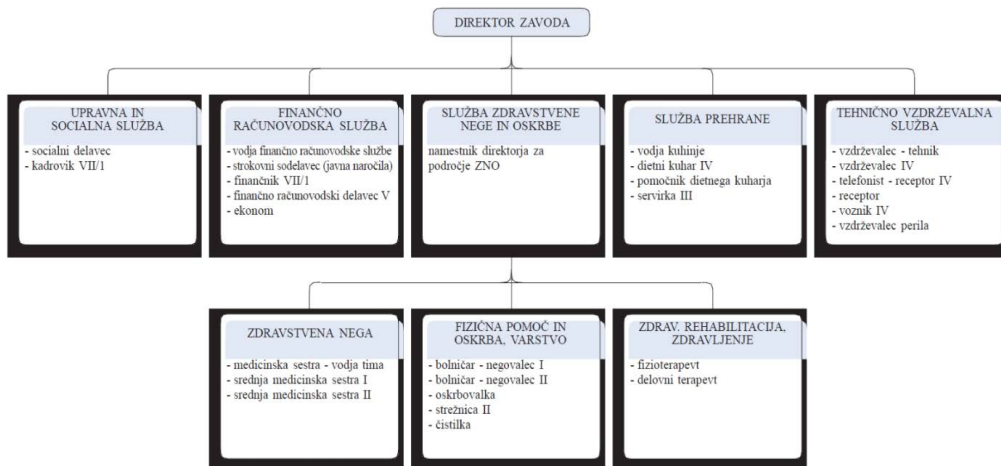
V Trubarjevem domu upokojencev se trudijo in stremijo k ohranjanju oziroma dviganju ravni bivalnega standarda. V čim večji meri želijo odgovoriti na potrebe stanovalcev. Omenjeno dosegajo z obnavljanjem prostorov in opreme, izobraževanju zaposlenih, spremljanjem smernic socialne stroke in stroke zdravstvene nege ter prilagajanjem na novonastale potrebe okolja in družbe (Informativna brošura).

Dom je vključen v sistem kakovosti E-Qalin. Gre za mednarodni sistem upravljanja s kakovostjo in doseganja poslovne odličnosti.

Organiziranost in zaposleni

Za dobro počutje stanovalcev v Trubarjevem domu upokoјencev skrbi 95 zaposlenih. Občasno zaposlenim pomagajo tudi dijaki in študenti medicinskih in drugih usmeritev.

Zaposleni so glede na delovno mesto razporejeni v organizacijske enote doma.

Slika : Organizacijske enote in organigram Trubarjevega doma upokoјencev Loka pri Zidanem Mostu

Vir: Informativna brošura Trubarjevega doma upokoјencev Loka pri Zidanem Mostu

6 INTERPRETACIJA REZULTATOV IZHAJAJOČ IZ HIŠNEGA REDA TRUBARJEVEGA DOMA UPOKOЈENCEV

Življenje v instituciji zahteva kompromise, saj je posameznik-uporabnik le delček velike organizacije. V takem okviru prevladujejo potrebe skupine in interesi organizacije. Zato je občutek pravega, prvotnega doma nedosegljiv. Hišni red je pomemben interni akt vsakega doma za upokoјence. Podrobno določa pravila bivanja, dnevni red in tudi pravice ter dolžnosti stanovalcev. Hote ali nehoti se, z odločitvijo prihoda v dom, uporabniki sprijaznijo s hišnim redom; eni prej, drugi morda kasneje. Vendar hišni red kot tudi urnik dejavnosti obstajata in morata biti s strani uporabnikov upoštevana. Manevrskega prostora je zelo malo oziroma skoraj nič, dnevni red ni prilagojen posamezniku in ne nudi nobenega prostora za odločanje (Mlinar, 2010).

Domovi za starejše pravila hišnega reda opravičujejo s tem, da na ta način razbremenijo uporabnike, kar hkrati pomeni, da se morajo uporabniki hišnega reda držati. Trend gre vsekakor v smeri individualnega pristopa in upoštevanja uporabnikovih potreb in želja, vendar je to vseeno bolj izjema kot pravilo. Prav to je tudi vzrok, da se uporabniki ne morejo počutiti »kot doma«.

Iz hišnega reda Trubarjevega doma upokoјencev je razbrati, da je institucija na podlagi določil Zakona o socialnem varstvu, Pravilnika o postopkih pri uveljavljanju pravice do institucionalnega varstva in Statuta Trubarjevega doma upokoјencev Loka pri Zidanem mostu na dopisni seji 22. 6. 2018 sprejela Hišni red ustanove.

Prvi totalni element institucionalnega varstva je zaznan že ob sprejemu z vso birokracijo in oštevilčenjem, nastavitvijo osebne kartoteke in ob predaji vse osebne dokumentacije.

S svojo lastnino in imetjem, ki ga starostnik prinese s seboj, je oštevilčen in tako evidentiran kot številka. V domu upokoјencev svojo lastno identiteto zamenja za identiteto stanovalca ali tudi bolnika.

Hišni red loči zaposlene od stanovalcev. Zaposleni so tisti, ki dajejo navodila in stanovalci tisti, ki navodila upoštevajo. Zaposleni »mi« in stanovalci »vi«. Zaposleni izvajajo sankcije, stanovalci pa so sankcionirani. S pravili hišnega reda so v domovih za upokoјence torej zaznani elementi totalnosti, značilni za totalne institucije. S pravili so namreč zapovedani formalni odnosi in tako ustvarjena distanca med stanovalci in osebjem.

Element totalne institucije sta tudi enoličen potek dnevne rutine in vnaprej določen stalen urnik. Urnik in seznam dejavnosti natančno zapovedujeta življenje, v katerem je zelo malo prostora za želje posameznika in njegovo avtonomnost. Prihodi in odhodi stanovalcev iz doma in v dom so načrtovani in dogovorjeni. Dom ima prav tako časovne okvirje obiskov. Te elemente lahko opišemo kot elemente totalnosti.

Stanovalci nimajo enakih možnosti pri nastanitvah. Enoposteljnih sob je 19 in enosobnih apartmajev 24, kar je relativno malo. Stanovalcem v enoposteljnih nastanitvah s tega vidika ne gre pripisati doživljanja kontaminacije. Kontaminacija je vidik mortifikacije, ki pa jo zagotovo doživljajo ostali uporabniki, ki so nastanjeni v dvo- in večposteljnih sobah. Večposteljne nastanitve uporabnikom jemljejo zasebnost. Sostanovalci si sob ne izberejo sami, le-te so jim dodeljene. Zopet govorimo o elementu totalnosti, saj ni možnosti proste izbire.

Kontaminacijo povzroča tudi nemožnost prenosa željene osebne lastnine v novo nastanitev v domu. V življenju zunaj institucije je starostnik zagotovo imel prosto izbiro postelje ali vzmetnice in ostalih podobnih kosov inventarja. V Trubarjevem domu so vsi prostori opremljeni z domsko opremo. Stanovalcu je po predhodnem dogovoru dovoljen omejen vnos njegove lastnine. Stanovalec je torej primoran osebne stvari nadomestiti z domskimi.

Trubarjev dom stanovalcem dovoljuje določene živali, s čimer poskuša omogočiti način življenja, kot ga je imel zunaj institucije, kar zagotavlja določeno mero avtonomnosti in samostojnosti.

Zelo močan element totalnosti je poseg v zasebnost uporabnika pri vsakodnevem čiščenju, še bolj pa pri rednih kontrolah sob. Govorimo lahko celo o

nedostojanstvenem pravilu hišnega reda in močni neavtonomnosti starostnika pri tem.

Stanovalec se ne more avtonomno odločati o časovnem okviru obedov, o kraju obedovanja ter o izbiri živil. Pomanjkanje avtonomije pri odločanju stanovalca o prehranjevanju je prav tako element totalnosti.

Pravice do pritožb so stanovalcem dane po več znanih pritožbenih poteh. Iz hišnega reda je razbrati, da je ustanova pripravljena poslušati uporabnike.

Hišni red določa, do so obiski zaželeni, kar kaže, da je dom odprta ustanova. Okvir obiskov je sicer določen, vendar v nadaljevanju dopušča možnost podaljšanja te pravice in tudi možnost obiska čez noč.

7 IZGUBA AVTONOMIJE

Izguba avtonomije pri bivanju v instituciji je očitna. Deloma je za odvzem avtonomije odgovorna stigmatizacija starejših, deloma pa avtonomijo odvzame institucija.

Stanovalci postajajo odvisni od drugih ljudi, izgubljajo kontrolo nad lastnim življenjem in s tem tudi avtonomijo. Nemalokrat se žal zgodi, da stanovalec svojo pot zaključi s popolnoma odvzeto avtonomijo.

Če strnemo časovne določitve dogajanja v domovih iz hišnega reda, zlahka vidimo, da gre za natančen urnik. Urnik opisuje predviden potek vsakdana uporabnika v instituciji. Točno so navedene dejavnosti in termini dogajanja letih. Urnik, ki se ga morajo uporabniki držati, kaže na zelo malo maneverskega prostora in posledično ne dopušča veliko prostora za avtonomijo. Uporabniku je urnik določen ne glede na individualne potrebe. Hišni red navaja, da ob njegovem neupoštevanju sledijo sankcije (opomin, premestitev, odpust), kar so konkretni elementi totalnosti.

8 MORTIFIKACIJA IN KONTAMINACIJA

Mortifikaciji se ob vstopu v totalno ustanovo ni moč izogniti. Vse navade in lastne aktivnosti iz domačega okolja ostanejo zunaj v civilni družbi, kakor tudi lastne stabilne ureditve in samopojmovanje. Vsak vstop je težak in zanj je potreben čas. Prilagajanju na novo okolje, spoznavanju novega režima in novih pravil pravimo mortifikacija. Stara vloga iz civilne družbe se razlasti in stanovalec prevzame novo vlogo.

S sistemom pravil se stanovalci srečajo že pred vstopom v institucijo, ko doma napišejo prošnjo za sprejem, ko pri zdravniku zaprosijo za zdravniško mnenje o zdravstvenem stanju, izpolnijo izjavo o načinu plačila storitev in priskrbijo vso drugo zahtevano dokumentacijo. Ob vstopu pa je administrativni popis prvo vplivanje na nov način, režim bivanja. Administrativna pot

je neizogibna in nujna. Za ustanovo je to način dela ali poslanstvo, stanovalec pa se sreča z novo realnostjo. Postopki popisa osebnih podatkov, priprave anamneze, oddaje označenih oblačil, dajanje navodil, določanje sobe, spoznavanje sstanovalcev in namestitvev nadalje zapečatijo usodo stanovalca. Poteka proces programiranja.

Stanovalec z vstopom v ustanovo zapusti en svet in vstopi v drug, nov svet.

Mortifikacija se kaže tudi pri nujnosti upoštevanja navodil glede izvajanja prehranjevanja kot osnovne življenjske funkcije, ki se odvija vsakodnevno po ustaljenem urniku. Kaže se tudi preko vplivanja na stanovalce skozi zapovedi, množico pravil in birokratizacijo življenja. Posameznik v civilni družbi je bil prav tako podrejen določenim pravilom in normam, ki pa jih je vseeno lahko obšel.

Kontaminacijo kot obliko mortifikacije je zaznati ob vpogledih v kartoteke ali evidence stanovalcev, ki so osebu kadarkoli na voljo in kamor se dnevno zapisujejo vsa opažanja in morebitne spremembe zdravstvenega stanja. Kontaminacijo je možno zaznati tudi ob vstopih ali vdorih v stanovalčevo zasebnost, do katere v domu med nego varovancev zagotovo pride. Pri osebni negi pride do medosebne kontaminacije, saj je stanovalec, ko se mu dogaja nekaj neprijetnega, prisiljen dovoliti, da ga pri tem nekdo gleda.

Samo življenje v mešani skupini je kontaminirajoče. Stanovalec se znajde v skupini, ki si je ni izbral sam, kjer mu nekateri niso všeč, pa vseeno nima druge možnosti izbire. Prav tako je kontaminirajoče javno sprejemanje obiskov.

Bolj kot je način življenja stanovalca drugačen od njegovega prejšnjega življenja in večji kot je napad na njegovo identiteto in občutenja, bolj se čuti kontaminacija.

9 SKLEPI IN PREDLOGI

Hišni red je skupek pravil, za katera se pričakuje, da jih bodo stanovalci dosledno upoštevali. Stanovalci se že pred vstopom v institucijo s podpisom zavežejo, da bodo pravila hišnega reda spoštovali. Z upoštevanjem pravil upoštevamo sočloveka, stanovalca, svojca, delavca in tudi samega sebe.

Dom si prizadeva, da bi se institucija čim bolj približala domačemu bivalnemu okolju; da bi stanovalcu zagotovila dostojanstvo, avtonomijo, individualnost in čim več aktivnosti, ki bi zadovoljevale potrebe po samopotrjevanju, sproščanju, veselem in čustveno izpopolnjenem življenju. Zaposleni v domu in prostovoljci, ki so vključeni v razne prostočasne aktivnosti doma stremijo, da bi poskrbeli za stanovalčeve biološke, socialne in psihološke potrebe ter omogočili kar se da samostojno in varno življenje. Pri uresničitvi tovrstnih ciljev, prizadevanj in vizij pa institucijo ovirajo ravno določila hišnega reda.

Glede na zgodovinski razvoj so danes domovi za upokojeence veliko bolj odprti in bolj sodobni kot v preteklosti. Stanovalci imajo svoje pravice in možnost, da

kreativno razmišljajo o svojem življenju v domu in o izboljšanju pogojev. Domovi pa so zavezani k obravnavi njihovih pobud.

Glede na število stanovalcev v posameznem domu za upokoјence je vsekakor iluzorno pričakovati, da bi lahko kvalitetno funkcioniral brez pravil. Vsekakor pa bi pristop lahko bil bolj individualen in prilagojen posamezniku, vzpodbujal samostojnost in podpiral avtonomijo ter posameznikovo dostojanstvo.

Točno določena pravila hišnega reda dajejo domu kot instituciji moč in tako jemljejo avtonomnost posameznikom. Starostniki so pogosto že zaradi položaja v družbi stigmatizirani, institucija pa jim lahko z restriktivnimi pravili vzame še preostanek avtonomije in tako kontrolo nad njihovim življenjem. Na splošno hišni red Trubarjevega doma upokoјencev v svojih določilih ni zelo restriktiven ter sledi novejšim smernicam delovanja doma s povezanostjo s krajem in dogajanjem v njem. Na splošno velja, da v ta dom ljudje radi prihajajo.

Ramovš (2003) navaja nekaj predlogov za deinstitutionalizacijo naših domov:

- Okolje v domovih za stare je potrebno pripraviti tako, da je čim bolj podobno domačemu (drobni predmeti, oprema v sobah, ...).
- Že pred selitvijo je potrebno pripraviti starega človeka, njegove domače, sorodnike, prijatelje, da ohranjajo tesne osebne odnose z njim v novem okolju, če to ni mogoče pa naj poskusijo organizirati mrežo prostovoljcev za prevzemanje vloge svojcev starega človeka.
- Domovi naj organizirajo dejavnosti, ki omogočajo pogoje za dobre medčloveške odnose tako stanovalcev domov, strokovnega osebja, svojcev, prostovoljcev, kot so npr. skupine za samopomoč, klubi svojcev, ...
- Glede organizacije dela so primer dobre prakse gospodinjske skupnosti, kjer so majhne skupnosti med seboj ločene, da vlada domačnost in zasebnost, so pa hkrati med seboj dovolj povezane, da je oskrba lahko dobra in poceni. Tukaj se zaposleni ne delijo na osebje za čiščenje, kuhanje, strežbo ter osnovno nego, ampak opravljajo celovito oskrbo kot hišne gospodinje. V ospredju je medčloveško sožitje in ne nega. Za posebne negovalne, zdravstvene, fizioterapevtske ipd. storitve po naročilu opravljajo v domu zunanji strokovnjaki.
- Domovi naj bodo čim bolj odprti za povezovanje okolja z domom in obratno. Poudarek je na številnih dejavnostih v kraju ter povezovanju z vsemi generacijami v domačem okolju.

LITERATURA

Amnesty international (2019).].<https://www.amnesty.si/mednarodni-standardi-starejsi> (pridobljeno 27.3.2021).

Flaker Vito (1998). *Odpiranje norosti: vzpon in padec totalnih ustanov*. Ljubljana: Založba /*cf.

Gofman Erving (2019). *Azili : Eseji o socialni situaciji duševnih bolnikov in drugih zaprtih varovancev*. Založba /*cf.

Hojnik-Zupanc Ida (1994). *Institucionalno bivanje starih ljudi*. Ljubljana: Gerontološko društvo Slovenije.

Informativna brošura: interno gradivo. Loka pri Zidanem Mostu: Trubarjev dom upokojencev Loka pri Zidanem Mostu.

Mlinar Anton (2008). So domovi za ostarele še vedno totalne institucije?. V: *Kakovostna starost*, let. 11, št. 4, str. 35-40.

Ramovš Jože (2003). *Kakovostna starost: socialna gerontologija in gerontagogika*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka in Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Naslov avtorice:

Mag. Irena Potočnik; irena.potocnik1@gmail.com